

Joseph E. Stiglitz, *EURO – Kako zajednička valuta prijeti budućnosti Europe* (Zagreb: Profil knjiga, 2017), 412 str.

Funkcioniranje eurozone, područja unutar Europske unije (EU) čije zemlje članice koriste euro kao jedinstvenu zajedničku valutu, predmet je rasprava ekonomista različitih provenijencija. Iako je projekt uvođenja eura osmišljen ugovorom iz Maastrichta 1993., svoj konačni i formalni izričaj dobio je „puštanjem” eura u optjecaj 2002. godine. Autor knjige Joseph Stiglitz, američki sveučilišni profesor i nekadašnji ekonomski savjetnik predsjednika Billa Clintona, kritički preispituje uvođenje eura analizirajući kako naponi oko uvođenja i organizacije ekonomskih integracija s ciljem povećanja ekonomske suradnje mogu biti kontraproduktivni ako se temelje na upitnim ekonomskim doktrinama, napose kada u tim integracijama dominiraju sebični interesi pojedinih zemalja članica i ideološka zaslijepjenost. Prema autoru, temeljna zamisao koja je stajala iza projekta uvođenja eura jest povećanje političke integracije na europskom kontinentu. Autor navodi da projekt uvođenja „jedinstvene valute” ne samo što nije ispunio ekonomske ciljeve poput minimiziranja nejednakosti koje su nastale kao posljedica procesa globalizacije nego je zakazao i u namjeri da se zemlje članice EU-a politički približe. Jedan od temeljnih razloga „pada” toga projekta jest dominacija ideologije nad ekonomskom znanosti i premoć ekonomske globalizacije nad političkom, čija je neizravna posljedica produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih.

Autor je knjigu podijelio na četiri velika dijela: „Europa u krizi”, „Pogrešno od početka”, „Pogrešno osmišljena pravila” i „Put naprijed?”. Nakon zadnjega poglavlja slijedi pogovor usmjeren na izlazak Velike Britanije iz EU-a. Knjigu je uredio Maroje Mihovilović, a za hrvatsko čitateljstvo s engleskoga jezika preveo Dražen Čulić.

U prvom dijelu, pod nazivom „Europa u krizi” (str. 25–91), autor naglašava da su temelji izgradnje zajedničke valute na prostoru EU-a od samoga početka bili pogrešno postavljani. Naime, ono po čemu je Europa prepoznatljiva tijekom povijesti njezina je ekonomska i politička raznolikost. Postići da projekt eura, odnosno zajedničke valute koja bi politički integrirala zemlje članice uspije, iznimno je zahtjevan posao s obzirom na različitosti europskoga kontinenta. Politička kohezija, stvorena projektom eura, nije uspjela načelom supsidijarnosti delegirati potrebne ovlasti suverenim zemljama EU-a da bi stvorile odgovarajuće ekonomske institucije i mehanizme potrebne za uspjeh projekta eurozone. Također, pogrešna uvjerenja o reformskim procesima potrebnim za suzbijanje negativnih učinaka svjetske ekonomske krize iz 2008. „zamašnjivala” su ekonomsku i političku stvarnost i činjenice koje su nepobitno upućivale na nepotpunost eurozone. Tržišni fundamentalizam, odnosno neoliberalizam potaknut negativnim posljedicama krize i nemogućnošću njezine amortizacije projektom eurozone sve više, na tragu neokejnezijanstva, ističe potrebu aktivnije uloge države u ekonomskim tokovima koji bi spriječili da ekonomski razvijene zemlje nameću vlastite stavove nerazvijenima. Uspoređujući eurozonu sa Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) u pogledu nejednakosti, nezaposlenosti, stagnirajuće proizvodnje i BDP-a, socijalne pravde, ekonomske diversifikacije i produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih dijelova europskoga kontinenta, vidljiv je veliki zaostatak. Usto, u skladu s navedenim ekonomskim kriterijima kojima se

mjeri uspjeh neke države, zemlje EU-a u velikom su zaostatku u odnosu na europske zemlje koje su izvan eurozone. Sputanost zemlje „okovima” projekta eurozone autor ilustrira na primjeru Grčke, koja je nakon dolaska krize mogla devalvacijom svoje valute prilagoditi tečajne razlike obeshrabrujući uvoz i potičući izvoz i turizam, čime bi se lakše prikupila devizna sredstva za saniranje tekućih dugova. Nadalje, neovisna monetarna politika omogućila bi provođenje politike sniženja kamatnih stopa, koja je u suprotnosti sa stavovima Europske središnje banke i njezine politike štednje te povišenja kamatnih stopa, i tako bi se mogli ispraviti platnobilančni deficiti.

Drugi dio knjige, „Pogrešno od početka” (str. 95–171), lucidno objašnjava kako korištenje zajedničke valute u određenoj skupini zemalja oduzima manje razvijenima mehanizme kvalitetne borbe s ekonomskim neravnotežama. Primjerice, korištenjem iste valute zemlje prepuštaju kontrolu nad svojim kamatnim stopama. Nadalje, u prostoru zajedničke valute ne postoji mehanizam tečajnih razlika koji bi zemljama u slabijem ekonomskom položaju omogućio podešavanje tečaja da bi njihova roba i usluge bile jeftinije i konkurentnije na međunarodnom tržištu. U svjetlu navedenoga, odricanjem neovisnih zemalja od vlastite monetarne politike gubi se mogućnost stvaranja pune zaposlenosti promjenom kamatnih stopa i tečaja kao dviju najvažnijih postavki monetarne suverenosti. Radeći usporedbu s valutnim dolar-skim područjem SAD-a, Stiglitz ističe da unutar SAD-a postoje tri važna mehanizma prilagođavanja koja omogućuju funkcioniranje jednovalutnoga sustava, a nisu primjenjivana u eurozoni. Prvi mehanizam koji olakšava suočavanje s nepovoljnim ekonomskim prilikama jest državna razina socijalnoga i zdravstvenoga osiguranja, što omogućava lakšu selidbu u potrazi za povoljnijim životnim uvjetima. Mehanizam savezne financijske pomoći državama u ekonomskim problemima automatizmom sanira probleme socijalne skrbi i preuzima brigu o nezaposlenima. Kada povučemo analogiju sa zemljama EU-a, možemo zaključiti da u trenucima pada ekonomske aktivnosti pojedine zemlje moraju same snositi troškove socijalne skrbi i povećane nezaposlenosti bez intervencije središnjih institucija zaduženih za osmišljavanje i provedbu ekonomskih politika. Treći izvor podrške posrnujoj ekonomiji jest državni bankarski sektor koji omogućuje da teret pomoći ne „padne na leđa” jedne države, nego se problemi saniraju uz pomoć saveznih agencija. Završni dio donosi razmatranja o nefunkcionalnosti ustanova zaduženih za provedbu monetarne politike na prostoru eurozone. Naglašavajući borbu protiv inflacije, vodeći ljudi Europske središnje banke od njezina preuzimanja mandata za kontrolu monetarne politike na prostoru eurozone zanemarivali su druge makroekonomske kriterije bitne za punu afirmaciju kvalitetne zajedničke monetarne politike. Sve rečeno vodi nas k zaključku da je temeljna ustanova zadužena za provedbu monetarne politike na prostoru eurozone zasnovana na pogrešnim ekonomskim premisama te da postoji višak ideologije spram ekonomske stvarnosti.

Treći dio pod nazivom „Pogrešno osmišljena pravila” (str. 175–224) analizira neučinkovitost ekonomskih mjera „Trojke” (Europska središnja banka, Europska komisija i Međunarodni monetarni fond). Stiglitz ističe da je svaka država, posebice članice eurozone, koja je ušla u određeni program pomoći „Trojke” doživjela duboki ekonomski pad ili recesiju od koje se obično dugo i bolno oporavljala. Ono što poslovanje i način ponašanja „Trojke” čini poražavajućim jest činjenica da su ih negativni

efekti spomenutih programa primijenjenih u pojedinim zemljama pogođenim ekonomskim neravnotežama u pravilu iznenađivali. Naravno, kao neizravna posljedica takva načina poslovanja, izostala je i bilo kakva samokritičnost koja bi mjere sanacije „okrenula” u drugom smjeru. Poznato je da političke odluke slično pogađaju i vjerovnike i dužnike. Praktičnu primjenu navedenoga političkog djelovanja autor analizira na primjeru Grčke, gdje je „Trojka” u negativnom kontekstu sankcionirala javno prikazivanje proračunskih prijevара nametanjem nemogućih uvjeta štednje. Preveliko stavljanje pozornosti na povratak fiskalne ravnoteže „rezanjem” troškova za mirovinske i zdravstvene sustave pokazuje da je postupak uspostave fiskalne ravnoteže, diktiran od „Trojke”, rezultirao teškim posljedicama za zapošljavanje, proizvodnju i društvenu korisnost. Strogi programi čiji su temeljni ciljevi smanjenje primarnoga deficita i eventualno stvaranje primarnoga viška te fiskalna discipliniranost gotovo nikada nisu ostvareni ni u jednoj zemlji koja je upala u „žrvanj” začaranoga kruga ekonomske nejednakosti i zaostalosti. Dapače, neke od reformi koje je „Trojka” zagovarala imale su još lošije rezultate, poput zamjene lokalnih poduzeća velikim multinacionalnim kompanijama, koje su sklone brzom izvlačenju kapitala iz zemlje domaćina i odlasku u drugu zemlju.

Četvrti dio, „Put naprijed?” (str. 227–298), analizira preporuke za reformiranje strukture eurozone stvaranjem zajedničkoga financijskog sustava ili bankarske unije, obostrane odgovornosti za dugove, zajedničkoga okvira za stabilnost u pogledu zajedničkoga fiskalnog okvira, boljih pravila za proračune, tijela poput solidarnoga fonda za stabilizaciju koji bi omogućio olakšavanje posuđivanja novca malim i srednjim poduzetnicima te sustava automatskih stabilizatora koji bi omogućio djelotvornije provođenje programa pomoći. Te bi reforme rezultirale ekonomskim i političkim približavanjem zemalja Europe i stvaranjem blagostanja te pokazivale veću solidarnost nasuprot raslojavanju kako pojedinih društava tako i zemalja u cjelini. Nadalje, reforme „kriznih mjera” poput napuštanja strogih mjera štednje i fiskalne ravnoteže te restrukturiranja dugova vode prema rastu u pogledu povećanja državne potrošnje preko javnih investicija. Prethodno bi pratio trend povećanoga državnoga kreditiranja privatnika i njihovih poslovnih inicijativa. Takve su reforme neophodne ako se želi učinkovito spriječiti raslojavanje društva, stagnaciju proizvodnje, porast nejednakosti i povećanje nezaposlenosti, koji su obilježili euro i područje na kojem se on koristi kao jedinstvena valuta.

U pogovoru pod nazivom „Brexit i njegove posljedice” (str. 299–329) autor se dotiče tema poput globalizacije, financijalizacije, ekonomske liberalizacije i drugih trendova koji su doprinijeli stvaranju novoga ekonomskog poretka. Nadalje, Stiglitz radi poveznicu između neuspjeha eurozone i gubitka povjerenja i povećanog razočaranja u EU, a to elaborira u širem kontekstu izlaska Velike Britanije iz EU-a. Stvarnost Velike Britanije neće biti ekonomski uspješnija izlaskom iz EU-a sve dok se ne prekrše obveze koje postoje u skladu s pravilima Svjetske trgovinske organizacije, uključujući ključnu odredbu o „povlaštenoj državi” (Most Favoured Nation). Podatak da je na referendumu o izlasku iz EU-a u Velikoj Britaniji oko $\frac{3}{4}$ mladih glasalo za ostanak govori da nada u reforme i budućnost Europe nije splasnula. Autor zaključuje da, bez obzira na ishod težnji političkih struktura Velike Britanije za izlaskom iz EU-a, politika s obje strane La Manchea treba biti usmjerena na stvaranje sustava

koji će Europu učiniti demokratičnijim društvom čiji će cilj biti stvaranje blagostanja običnih građana.

Stiglitzeva knjiga iznimno je provokativna i poticajna za čitanje jer, za razliku od ostalih koje sadržajno obrađuju temu eurozone i eura, nudi preporuke reformi kojima se može okrenuti negativan trend rezultata dosadašnjih ekonomskih programa korištenih u europskim zemljama koje su upale u ekonomske probleme. Namijenjena je ekonomistima, političarima, politolozima i povjesničarima, napose onima koji žele realno sagledati prednosti i nedostatke uvođenja eura, posebice u kontekstu ulaska Republike Hrvatske u eurozonu.

Nikola Perković

Miljenko Brekalo, ur., *Virovitica u Domovinskom ratu* (Virovitica: Državni arhiv u Virovitici, 2018), 492 str.

Godine 2018. u izdanju Državnoga arhiva u Virovitici objavljen je zbornik radova *Virovitica u Domovinskom ratu*. Riječ je o zborniku radova sa znanstveno-stručnoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem, a obuhvaća šesnaest znanstvenih radova. Zbornik donosi neke nove spoznaje o raznim aspektima rata na virovitičkom području. Raznolikošću tema koje obrađuje čini zaokruženu cjelinu i doprinosi proučavanju povijesti virovitičkoga i zapadnoslavenskoga područja tijekom Domovinskoga rata. Radovi su uglavnom pisani znanstvenom metodologijom i temelje se u većoj mjeri na relevantnoj literaturi i izvorima.

U prvom radu, „Kraljevina SHS – početak provedbe velikosrpske ideje u djelo, poseban osvrt na virovitičku županiju i grad Viroviticu” (str. 13–28), namjera autora Miljenka Brekala i Anamarije Lukić bila je prikazati dugotrajnost velikosrpskoga posezanja za virovitičkim krajem s osvrtom na prakse na lokalnoj razini. U sljedećem radu, „Organizacijska struktura obrambenih snaga na virovitičkom području” (str. 29–56), Davor Špoljarić i Kristijan Gostimir dali su uvid u upravno-teritorijalni ustroj i nacionalnu strukturu stanovništva virovitičkoga kraja uoči i početkom Domovinskoga rata, a u drugom dijelu rada daju pregled svih virovitičkih postrojbi. Ovdje možemo saznati o počecima organiziranja prvih dragovoljačkih skupina i njihovu naoružavanju, kao i o tijeku priprema za obranu grada i općine Virovitica. Autori nas vode kroz ratni put virovitičkih postrojbi s naglaskom na ustrojavanje i djelovanje 127. brigade Hrvatske vojske (HV) te na 81. gardijsku bojnu HV-a.

Rad Domagoja Kneževića „Lokalna organizacija HDZ-a – prva crta obrane od srpske agresije. Slučaj ‘Virovitička skupina’” (str. 57–102) govori nam o značenju Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) za organizaciju obrane na lokalnoj razini. Virovitička organizacija HDZ-a bila je iznimno snažna, pa je time bio olakšan razvoj obrambenih djelatnosti u toj općini. Specifičnost toga područja bila je uska veza s ministrom Špegeljom, što je isprva pomoglo pri naoružavanju, no poslije je vodstvo